राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग

सिंहदरबार, काठमाडौं

आर्थिक वर्ष २०८०/८१ का लागि प्रदेश सरकारबाट स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदानका आधार सम्बन्धमा प्रदेश सरकारलाई गरिएको सिफारिस

सिफारिस मितिः २०७९/१२/१५

१. पृष्ठभूमि

सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको रहेको छ। नेपालको संविधानमा तीनै तहका सरकारका बीचमा राज्यशक्तिको बाँडफाँट गरिएको छ। तहगत सरकार बीचको सम्बन्ध सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तमा आधारित हुने व्यवस्था संविधानले नै सुनिश्चित गरेको छ। तीन तह बीचको सहकारिताको एउटा महत्वपूर्ण अवयवको रूपमा अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण रहेको छ। सङ्घीय प्रणालीलाई गतिशील बनाउने कार्य वित्तीय सङ्घीयताले गर्दछ र यसको सबैभन्दा महत्वपूर्ण कडीको रुपमा अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण रहेको हुन्छ। अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण अन्तर्गत सङ्घीय संरचना भएका मुलुकहरूमा विशिष्ट राष्ट्रिय उद्देश्य प्राप्तिका साथै बहुतहगत सरकारहरू बीचमा नीतिगत समन्वय कायम गर्न र सार्वजनिक सेवाको मानक तथा गुणस्तर हासिल गर्न सङ्घ सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई शर्त सहितको वित्तीय अनुदान उपलब्ध गराउने अभ्यास रहेको पाईन्छ।

स्थानीय तहमा रहेको पूर्वाधारको न्यूनतालाई पूर्ति गर्ने एवं प्रादेशिक नीति र कार्यक्रम तथा मानकको स्थानीय तहमा कार्यान्वयन गर्ने र स्थानीय तहको वित्तीय स्वायत्तता कायम गरी यी दुई पक्ष बीचमा सन्तुलन कायम गर्ने विषय आफैमा अत्यन्त महत्वपूर्ण रहेको छ। अतः वित्तीय समानीकरण अनुदान र सशर्त अनुदान बीच सन्तुलन कायम गरी प्रदेश वा स्थानीय तहको कार्यगत स्वायत्ततालाई अक्षुण्ण राख्ने चुनौती पनि रहेकै हुन्छ। सङ्घीय शासन प्रणालीको लामो अनुभव भएका मुलुकहरू समेत अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापनका यस्ता समस्याबाट पूर्ण रूपमा मुक्त भएको पाइँदैन। नेपालको सन्दर्भमा पनि प्रादेशिक सञ्चित कोषबाट सम्बन्धित प्रदेशले स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान प्रदान गर्ने संवैधानिक र कानुनी व्यवस्था रहेको छ। त्यसरी सशर्त अनुदान प्रदान गर्दा एकातर्फ अनुदान वितरणमा समन्यायिकता होस् र अर्कोतर्फ स्थानीय तहको स्वायत्ततालाई पनि अक्षुण्ण राख्न सकियोस् भन्ने हेतुले नै सशर्त अनुदानको सम्बन्धमा अध्ययन अनुसन्धान गरी आधार तयार गर्ने र ती आधारहरू कार्यान्वयनका लागि नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारलाई सिफारिस गर्ने काम, कर्तव्य र अधिकार राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको हुने व्यवस्था नेपालको संविधान र अन्य प्रचलित ऐनहरू समेतमा गरिएको छ। सोही व्यवस्थाबमोजिम आर्थिक वर्ष २०८०/८१ को लागि प्रदेश सरकारबाट स्थानीय तहलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदानको आधार यस आयोगबाट तयार गरी प्रदेश सरकारसमक्ष सिफारिस गरिएको छ।

२. कानुनी व्यवस्था

क. नेपालको संविधान

प्रदेश सरकारले स्थानीय तहलाई प्रदान गर्ने सशर्त अनुदान सम्बन्धमा नेपालको संविधानमा देहायका व्यवस्थाहरू रहेका छन् :

- धारा ६० को उपधारा (३) - प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय हस्तान्तरणको परिमाण राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिस बमोजिम हुनेछ।
- धारा २५१ को उपधारा (१) देहाय (ग) - राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रम, मानक, पूर्वाधारको अवस्था अनुसार प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदानको सम्बन्धमा अध्ययन अनुसन्धान गरी आधार तयार गर्ने काम, कर्तव्य र अधिकार राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको हुनेछ।

ख. राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा ३ को उपदफा (१) को देहाय (ख) मा प्रदेश कानुन बमोजिम प्रदेशले स्थानीय तहलाई प्रदान गर्ने सशर्त अनुदानको आधार तयार गरी प्रदेशलाई सिफारिस गर्ने काम, कर्तव्य र अधिकार यस आयोगको हुने व्यवस्था रहेको छ।

सोही ऐनको दफा १६ को उपदफा (२) मा नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई र प्रदेशले स्थानीय तहलाई प्रचलित कानुनबमोजिम उपलब्ध गराउने सशर्त अनुदानका सम्बन्धमा नेपाल सरकार तथा प्रदेशलाई सिफारिस गर्दा आयोगले संविधानको धारा २५१ को उपधारा (१) देहाय (ग) र सोही ऐनको दफा १६ को उपदफा (१) मा उल्लिखित विषयहरूलाई आधार लिई गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। उक्त उपदफा (१) मा नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई र प्रदेशले स्थानीय तहलाई प्रचलित कानुन बमोजिम उपलब्ध गराउने वित्तीय समानीकरण अनुदानका सम्बन्धमा नेपाल सरकार तथा प्रदेशलाई सिफारिस गर्दा आयोगले देहायका आधार लिई सिफारिस गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ :

(क) प्रदेश तथा स्थानीय तहमा रहेको शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी जस्ता मानव विकास सूचकाङ्क,
(ख) अन्य प्रदेश वा स्थानीय तहको सन्तुलित विकासको अवस्था,
(ग) प्रदेश तथा स्थानीय तहमा रहेको आर्थिक, सामाजिक वा अन्य कुनै प्रकारको विभेदको अवस्था,
(घ) प्रदेश तथा स्थानीय तहको पूर्वाधार विकासको अवस्था र आवश्यकता,
(ङ) प्रदेश तथा स्थानीय तहले जनतालाई पुऱ्याउनु पर्ने सेवा,
(च) प्रदेश तथा स्थानीय तहको राजस्वको अवस्था र उठाउन सक्ने क्षमता,
(छ) प्रदेश तथा स्थानीय तहको खर्चको आवश्यकता।

ग. अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४

अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ९ को उपदफा (३) मा प्रदेशले स्थानीय तहलाई प्रदेश कानुनबमोजिम आयोगले तोकेको आधारबमोजिम सशर्त अनुदान प्रदान गर्ने व्यवस्था रहेको छ।

घ. संघ, प्रदेश र स्थानीय तह (समन्वय तथा अन्तरसम्बन्ध) ऐन, २०७७

संघ, प्रदेश र स्थानीय तह (समन्वय तथा अन्तरसम्बन्ध) ऐन, २०७७ को दफा १३ मा देहायको व्यवस्था गरिएको छः

- प्रदेश भित्र पर्ने र प्रदेशबाट कार्यान्वयन हुने प्रदेशस्तरीय आयोजनाको तर्जुमा प्रदेश सरकारले गर्नेछ।
- स्थानीय तह भित्र पर्ने र स्थानीय तहबाट कार्यान्वयन हुने स्थानीयस्तरीय आयोजनाको तर्जुमा स्थानीय सरकारले गर्नेछ।

ङ. राष्ट्रिय सभा सङ्घीयता कार्यान्वयन अध्ययन तथा अनुगमन संसदीय विशेष समिति, २०७९

राष्ट्रिय सभा सङ्घीयता कार्यान्वयन अध्ययन तथा अनुगमन संसदीय विशेष समिति, २०७९ ले नेपाल सरकार र सरोकारवाला निकायलाई कार्यान्वयनको लागि गरेको सिफारिसमा वित्तीय सङ्घीयता सम्बन्धमा देहायका सिफारिसहरु समेत गरिएको छः

- नेपाल सरकारबाट प्रदेश र स्थानीय तह र प्रदेशबाट स्थानीय तहको वित्तीय हस्तान्तरणमा वित्तीय समानीकरण अनुदानको अंश बजेटको अनुपातमा बढाउँदै लैजाने विधिको परिपालना गर्ने ।
- संघले प्रदेश र स्थानीय तह तथा प्रदेशले स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान पठाउँदा क्रियाकलापगत रुपमा नपठाई विषयगत रुपमा क्षेत्रगत शर्त, लक्ष्य र अपेक्षित उपलब्धी तोकेर एकमुष्ट पठाउने व्यवस्था गर्ने।

च. कोशी प्रदेशको प्रदेश नं. १ प्रदेश वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७५

- दफा ५. सशर्त अनुदान प्रदेश सरकारले स्थानीय तह वा प्रदेश सरकारको कुनै योजना कार्यान्वयन गर्न संविधानको धारा २५१ को उपधारा १ को खण्ड (ग) बमोजिम आयोगले तोकेको आधार बमोजिम स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान प्रदान गर्नेछ।

छ. मधेश प्रदेशको प्रदेश वित्तीय हस्तान्तरण व्यवस्थापन ऐन, २०७५

- दफा ५. सशर्त अनुदान प्रदेश सरकारले स्थानीय तह वा प्रदेश सरकारको कुनै योजना कार्यान्वयन गर्न संविधानको धारा २५१ को उपधारा १ को खण्ड ग बमोजिम आयोगले तोकेको आधार बमोजिम स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान प्रदान गर्नेछ।

ज. बागमती प्रदेशको प्रदेश वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७५

- दफा ५. सशर्त अनुदान प्रदेश सरकारले स्थानीय तह वा प्रदेश सरकारको कुनै योजना कार्यान्वयन गर्न संविधानको धारा २५१ को उपधारा १ को खण्ड (ग) बमोजिम आयोगले तोकेको आधार बमोजिम स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान प्रदान गर्नेछ।

झ. गण्डकी प्रदेशको प्रदेश वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७५

- दफा ५. अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ९ को उपदफा (३) बमोजिम प्रदेश सरकारले स्थानीय तह वा प्रदेश सरकारको कुनै योजना कार्यान्वयन गर्न संविधानको धारा २५१ को उपधारा (१) को खण्ड (ग) बमोजिम आयोगले तोकेको आधार बमोजिम स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान प्रदान गर्नेछ।

ञ. लुम्बिनी प्रदेशको प्रदेश नं. ५ प्रदेश वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७५

- दफा ५. अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ९ को उपदफा (३) बमोजिम प्रदेश सरकारले स्थानीय तह वा प्रदेश सरकारको कुनै योजना कार्यन्वयन गर्न संविधानको धारा २५१ को उपधारा (१) को खण्ड (ग) बमोजिम आयोगले तोकेको आधार बमोजिम स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान प्रदान गर्नेछ।

ट. कर्णाली प्रदेश वित्तीय हस्तान्तरण (व्यवस्थापन) ऐन, २०७५

- दफा ५. सशर्त अनुदान प्रदेश सरकारले स्थानीय तह वा प्रदेश सरकारको कुनै योजना कार्यान्वयन गर्न संविधानको धारा २५१ को उपधारा १ को खण्ड (ग) बमोजिम आयोगले तोकेको आधार बमोजिम स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान प्रदान गर्नेछ।

ठ. सुदुरपश्चिम प्रदेशको वित्तीय हस्तान्तरण व्यवस्थापन ऐन, २०७५

- दफा ५. अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ९ को उपदफा ३ बमोजिम प्रदेश सरकारले स्थानीय तह वा प्रदेश सरकारको कुनै योजना कार्यान्वयन गर्न संविधानको धारा २५१ को उपधारा १ को खण्ड (ग) बमोजिम आयोगले तोकेको आधार बमोजिम स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान प्रदान गर्नेछ।

३. सशर्त अनुदानको तथ्याङ्कीय प्रवृत्ति विश्लेषणः

प्रदेश सञ्चित कोषबाट स्थानीय तहका लागि हस्तान्तरण गर्न विनियोजन गरिएको पछिल्ला ४ आर्थिक वर्षको वित्तीय समानीकरण तथा सशर्त अनुदानको प्रवृत्ति विश्लेषण देहायबमोजिम रहेको छः

अ) स्थानीय तहमा हस्तान्तरणको लागि विनियोजन गरिएको अन्तर सरकारी बजेटको प्रदेशगत विश्लेषणः

तालिका नं. १ प्रदेशगत अन्तरसरकारी वित्तको प्रवृति विश्लेषण

रकम रु. लाखमा

प्रदेश	आर्थिक वर्ष २०७६/७७			आर्थिक वर्ष २०७७/७८			आर्थिक वर्ष २०७८/७९			आर्थिक वर्ष २०७९/८०		
	कुल वजेट	अन्तर सरकारी वित्त	प्रतिशत (अन्तर सरकारी वित्त/ बजेट)	कुल बजेट	अन्तर सरकारी वित्त	प्रतिशत (अन्तर सरकारी वित्त/ बजेट)	कुल बजेट	अन्तर सरकारी वित्त	प्रतिशत (अन्तर सरकारी वित्त/ बजेट)	कुल बजेट	अन्तर सरकारी वित्त	प्रतिशत (अन्तर सरकारी वित्त/ बजेट)
कोशी प्रदेश	४२२००४	६८१८५	१६.१६	४०८९९९	२८७४२	७.०३	३२४६९२	३२२४२	९.९३	३९७३८३	३१५१५	७.९३
मधेश प्रदेश	३८७२५७	२९७७०	७.६९	३३५६१०	२८३६०	८.४५	३३७९१४	३१६५०	९.३७	४६८८०९	२०६६०	४.४१
बागमती प्रदेश	४७६०७९	१८३८२	३.८६	५१४२७५	७२४३२	१४.०८	५७७२०९	७५०५६	१३.००	७०९३९२	८३५२७	११.७७
गण्डकी प्रदेश	३२१३४८	२४५७८	७.६५	३४८४२२	२१४४०	६.१५	३००३९४	१९५००	६.४९	३५९०९०	२१११०	५.८८
लुम्बिनी प्रदेश	३६४१६८	४३८९८	१२.०५	३६३५२५	५१४०१	१४.१४	४०९५९७	४८४२४	११.८२	४२६३५७	४८३१०	११.३३
कर्णाली प्रदेश	३४३५३४	२६०००	७.५७	३३७४१४	२९९६५	८.८८	३६५४६६	३४०००	९.३०	३२६१६२	४०१५७	१२.३१
सुदुरपश्चिम प्रदेश	२८१६२०	४५९५०	१६.३२	३३३८१३	२१३५०	६.४०	३०३३९५	१७२४५	५.६८	३६७४६५	१३६४०	३.७१

स्रोतः प्रदेश सरकारका बजेट वक्तव्य र अन्तर सरकारी वित्त हस्तान्तरण पुस्तिका २०७६/७७, २०७७/७८, २०७८/७९, २०७९/८०

तालिका नं. १ को विश्लेषण गर्दा कर्णाली प्रदेश बाहेकका प्रदेशहरूले कुल बजेटमा अन्तर-सरकारी वित्त हस्तान्तरणको परिमाण पछिल्ला आर्थिक वर्षहरूमा क्रमशः घटाउँदै लगेका छन् भने कर्णाली प्रदेशले भने अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरणको हिस्सा वृद्धि गर्दै लगेको देखिन्छ। अतः कर्णाली प्रदेश बाहेकका अन्य ६ प्रदेश सरकारको बजेट विनियोजनको प्रवृत्ति वित्तीय सङ्घीयता अनुकुल भएको मन्न सकिँदैन। सङ्घीय व्यवस्थाको सफलताको लागि प्रदेश सरकारहरूले बजेट विनियोजन गर्दा नागरिकको नजिक रहेको स्थानीय सरकारलाई स्रोतसाधन सम्पन्न बनाउने गरी बजेट विनियोजन गरिनुपर्दछ।

आ) स्थानीय तहमा हस्तान्तरणको लागि विनियोजन गरिएको वित्तीय समानीकरण र सशर्त अनुदानको अनुपात विश्लेषणः

क. कोशी प्रदेशको वित्तीय समानीकरण र सशर्त अनुदानको अनुपात विश्लेषण

तालिका नं २ कोशी मा अन्तर-सरकारी वित्त हस्तान्तरणमा वित्तीय समानीकरण र सशर्त अनुदानको अनुपात

रकम रु. लाखमा

आर्थिक वर्ष	कुल वित्तीय हस्तान्तरण	वित्तीय समानीकरण अनुदान		सशर्त अनुदान	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
२०७६/७७	६८१८५	१००००	१४.६७	३८१८५	५६.००
२०७७/७८	२८७४२	१००००	३४.७९	४६७२.५०	१६.२६
२०७८/७९	३२२४२	१००००	३१.०२	८५४१.७०	२६.४९
२०७९/८०	३१५१५	१००००	३१.७३	७९१४	२५.११

स्रोतः कोशी प्रदेशको बजेट वक्तव्य २०७६/७७,२०७७/७८,२०७८/७९ र २०७९/८०

तालिका नं. २ को विश्लेषण गर्दा कोशी प्रदेशको बजेटमा कुल अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरणको परिमाण घट्दै गएको र यस्तो हस्तान्तरणमा वित्तीय समानीकरण अनुदान र सशर्त अनुदानको हिस्सा समेत कम हुँदै गएको देखिन्छ। यसले कोशी प्रदेशले वित्तीय समानीकरण अनुदान र सशर्त अनुदान बाहेकका समपूरक र विशेष अनुदानमा रुचि बढाउँदै लगेको प्रतित हुन्छ। यस्तो प्रवृति वित्तीय सङ्घीयता अनुकुल हुने देखिँदैन। अतः वित्तीय सङ्घीयताको सुदृढीकरणको लागि अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरणको अंश बढाउनुपर्ने र त्यस्तो हस्तान्तरणमा वित्तीय समानीकरण अनुदानको अंश उल्लेखनीय मात्रामा वृद्धि गरिनुपर्दछ।

ख. मधेश प्रदेशको वित्तीय समानीकरण र सशर्त अनुदानको अनुपात विश्लेषण

तालिका नं. ३ मधेशमा अन्तर-सरकारी वित्त हस्तान्तरणमा वित्तीय समानीकरण र सशर्त अनुदानको अनुपात

रकम रु. लाखमा

आर्थिक वर्ष	कुल वित्तीय हस्तान्तरण	वित्तीय समानीकरण अनुदान		सशर्त अनुदान	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
२०७६/७७	२९७७०	१००००	३३.५९	११९५०	३७.४५
२०७७/७८	२८३६०	१००००	३५.२६	११२१०	३९.५३
२०७८/७९	३१६५०	१२०००	३७.९१	९१२५	२८.८३
२०७९/८०	२०६६०	१३२००	६३.८९	३३५	१.६२

स्रोतः मधेश प्रदेशको बजेट वक्तव्य २०७६/७७,२०७७/७८, २०७८/७९ र २०७९/८०

तालिका नं. ३ को विश्लेषण गर्दा कोशी प्रदेशको जस्तै मधेश प्रदेशको पनि बजेटमा कुल अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरणको परिमाण कम हुँदै गएको र यस्तो हस्तान्तरणमा वित्तीय समानीकरण अनुदान र सशर्त अनुदानको हिस्सा समेत घटेको देखिन्छ। मधेश प्रदेशले सशर्त अनुदानलाई साघुँरो पार्दै आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा कुल अन्तर सरकारी वित्त हस्तान्तरणमा १.६२ प्रतिशतमा सीमित गरेको छ। यसले मधेश प्रदेशले समेत वित्तीय समानीकरण अनुदान र सशर्त अनुदान बाहेकका समपूरक र विशेष अनुदानमा रुचि बढाउँदै लगेको देखिन्छ। यस्तो प्रवृति वित्तीय सङ्घीयता अनुकुल हुने

देखिँदैन। अतः वित्तीय सङ्घीयताको सुदृढीकरणको लागि अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरणको अंश बढाउनु पर्ने र त्यस्तो हस्तान्तरणमा वित्तीय समानीकरण अनुदानको अंश उल्लेखनीय मात्रामा वृद्धि गरिनुपर्दछ।

ग. बागमती प्रदेशको वित्तीय समानीकरण र सशर्त अनुदानको अनुपात विश्लेषण

तालिका नं. ४ बागमती प्रदेशमा अन्तर-सरकारी वित्त हस्तान्तरणमा वित्तीय समानीकरण र सशर्त अनुदानको अनुपात

रकम रु. लाखमा

आर्थिक वर्ष	कुल वित्तीय हस्तान्तरण	वित्तीय समानीकरण अनुदान		सशर्त अनुदान	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
२०७६/७७	१८३८२	१२५००	६८.००	५८८२	३२.००
२०७७/७८	७२४३२	१२५००	१७.२६	३०६४६	४२.३१
२०७८/७९	७५०५६	१५०००	१९.९८	२६६३१	३५.४८
२०७९/८०	८३५२७	१७५००	२०.९५	२९८९४	३५.७९

स्रोत: बागमती प्रदेशको बजेट वक्तव्य २०७६/७७,२०७७/७८,२०७८/७९ र २०७९/८०

तालिका नं. ४ को विश्लेषण गर्दा बागमती प्रदेशमा समेत कुल वित्तीय हस्तान्तरणमा वित्तीय समानीकरण अनुदान र सशर्त अनुदानको परिमाण घट्दो अवस्थामा देखिन्छ। आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा वित्तीय समानीकरण अनुदानको अंश कुल वित्तीय हस्तान्तरणमा ६८ प्रतिशत रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा यसको अनुपात घटेर २०.९५ प्रतिशतमा सीमित भएको छ। सशर्त अनुदान यो अवधिमा ३२ प्रतिशतबाट ३५.७९ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। कुल वित्तीय हस्तान्तरणमा आयोगको सिफारिस भन्दा बाहिरको अर्थात् विशेष र समपुरक अनुदानको हिस्सा बढ्दै जाँदा यसको अनुपात आ.व.२०७९/८० मा ४३.२६ प्रतिशत पुगेको देखिन्छ, जसलाई वित्तीय सङ्घीयताको सबालमा स्वस्थकर मान्न सकिँदैन।

घ. गण्डकी प्रदेशको वित्तीय समानीकरण र सशर्त अनुदानको अनुपात विश्लेषण

तालिका नं. ५ गण्डकी प्रदेशमा अन्तर-सरकारी वित्त हस्तान्तरणमा वित्तीय समानीकरण र सशर्त अनुदानको अनुपात

रकम रु. लाखमा

आर्थिक वर्ष	कुल वित्तीय हस्तान्तरण	वित्तीय समानीकरण अनुदान		सशर्त अनुदान	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
२०७६/७७	२४५७८	१०५००	४२.७२	४५८०	१८.६३
२०७७/७८	२१४४०	१०५००	४८.९७	२७१०	१२.६४
२०७८/७९	१९५००	११०००	५६.४१	२२३५	११.४६
२०७९/८०	२१११०	११६००	५४.९५	१८१०	८.५७

स्रोत: गण्डकी प्रदेशको बजेट वक्तव्य २०७६/७७, २०७७/७८, २०७८/७९ र २०७९/८०

तालिका नं. ५ को विश्लेषण गर्दा गण्डकी प्रदेशले आ.व.२०७६/७७ मा वित्तीय समानीकरण अनुदानबापत रु.१ अर्ब ५ करोड रुपैयाँ विनियोजन गर्ने गरी बजेट प्रस्ताव गरेकोमा आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा यसको परिमाण १ अर्ब १६ करोड रुपैयाँ पुगेको देखिन्छ। यसरी हेर्दा कुल वित्तीय हस्तान्तरणमा वित्तीय समानीकरण अनुदानको अंश आ.व. २०७९/८० मा ५४.९५ प्रतिशत रहेको छ। अर्कोतर्फ आ.व. २०७९/८० मा सशर्त अनुदानको हिस्सा ८.५७% रहेको देखिन्छ। कुल वित्तीय हस्तान्तरणमा विशेष र समपुरक अनुदानको हिस्सा आ.व. २०७६/७७ मा ३८.६५% रहेकोमा

आ.व.२०७९/८० मा ३६.४८% रहेको देखिन्छ। यसले गण्डकी प्रदेश समेत यस आयोगको सिफारिसभन्दा बाहिरको अनुदान वितरणमा अग्रसर रहेको देखाउँछ, जसलाई सकारात्मक मान्न सकिदैंन।

ङ. लुम्बिनी प्रदेशको वित्तीय समानीकरण र सशर्त अनुदानको अनुपात विश्लेषण

तालिका नं. ६ गण्डकी प्रदेशमा अन्तर-सरकारी वित्त हस्तान्तरणमा वित्तीय समानीकरण र सशर्त अनुदानको अनुपात

रकम रु. लाखमा

आर्थिक वर्ष	कुल वित्तीय हस्तान्तरण	वित्तीय समानिकरण अनुदान		सशर्त अनुदान	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
२०७६/७७	४३८९८	५०००	११.३९	१३८९८	३१.६६
२०७७/७८	५१४०१	६०००	११.६७	२०४०१	३९.६९
२०७८/७९	४८४२४	७०००	१४.४६	१२८९९	२६.६४
२०७९/८०	४८३१०	८५००	१७.५९	११२६०	२३.३१

स्रोत: लुम्बिनी प्रदेशको बजेट वक्तव्य २०७६/७७, २०७७/७८, २०७८/७९ र २०७९/८०

तालिका नं. ६ को विश्लेषण गर्दा लुम्बिनी प्रदेशमा आ.व.२०७६/७७ मा कुल वित्तीय हस्तान्तरणमा सशर्त र वित्तीय समानीकरण अनुदानको हिस्सा क्रमशः ३१.६६% र ११.३९% रहेकोमा आ.व. २०७९/८० मा यस्तो हिस्सा क्रमशः २३.३१% र १७.५९% रहेको देखिन्छ। यस प्रदेशले वित्तीय समानीकरण अनुदानमा न्यून बजेट विनियोजन गरे पनि यसको अंश भने क्रमशः बढाउँदै लगेको देखिन्छ भने सशर्त अनुदानको हिस्सा क्रमशः कम गर्दै लगेको छ। तर, कुल वित्तीय हस्तान्तरणमा आयोगको सिफारिस भन्दा बाहिरको अर्थात् विशेष र समपुरक अनुदानको हिस्सा आ.व.२०७६/७७ मा ५६.९५% रहेकोमा आ.व. २०७९/८० मा ५९.१०% पुगेको छ। यसले प्रदेशको रुचि विशेष र समपूरक अनुदानतर्फ रहेको देखिन्छ जुन वित्तीय सङ्घीयताको मर्म अनुरुप रहेको छैन।

च. कर्णाली प्रदेशको वित्तीय समानीकरण र सशर्त अनुदानको अनुपात विश्लेषण

तालिका नं. ७ कर्णाली प्रदेशमा अन्तर-सरकारी वित्त हस्तान्तरणमा वित्तीय समानीकरण र सशर्त अनुदानको अनुपात

रकम रु. लाखमा

आर्थिक वर्ष	कुल वित्तीय हस्तान्तरण	वित्तीय समानिकरण अनुदान		सशर्त अनुदान	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
२०७६/७७	२६०००	८०००	३०.७७	५०००	१९.२३
२०७७/७८	२९९६५	८०००	२६.७०	६६००	२२.०३
२०७८/७९	३४०००	८०००	२३.५२	१३०००	३८.२३
२०७९/८०	४०१५७	८०००	१९.९२	२३९८७	५९.७३

स्रोत: कर्णाली प्रदेशको बजेट वक्तव्य २०७६/७७, २०७७/७८, २०७८/७९ र २०७९/८०

तालिका नं. ७ को विश्लेषण गर्दा कर्णाली प्रदेशले आर्थिक वर्ष २०७६/७७ देखि आर्थिक वर्ष २०७९/८० सम्म वित्तीय समानीकरण अनुदानका लागि रु. ८० करोड रुपैयाँ विनियोजन गर्दै आएको देखिन्छ। तर, सोही अवधिमा सशर्त अनुदानको परिमाण रु. ५० करोड रुपैयाँबाट बढेर २ अर्ब ३९ करोड रुपैयाँ पुगेको छ। यसरी वित्तीय समानीकरण अनुदानतर्फ

समान रकम विनियोजन गर्दा सशर्त अनुदानतर्फ भने निकै ठूलो रकम विनियोजन गरेको देखिन्छ। अन्तर सरकारी वित्त हस्तान्तरणमा सशर्त अनुदानको अनुपात कम गरी वित्तीय समानीकरण अनुदानको अनुपात बढाउँदै लैजानुपर्ने देखिन्छ।

छ. सुदुरपश्चिम प्रदेशको वित्तीय समानीकरण र सशर्त अनुदानको अनुपात विश्लेषण

तालिका नं. ८ सुदुरपश्चिम प्रदेशमा अन्तर-सरकारी वित्त हस्तान्तरणमा वित्तीय समानीकरण र सशर्त अनुदानको अनुपात

रकम रु. लाखमा

आर्थिक वर्ष	कुल वित्तीय हस्तान्तरण	वित्तीय समानिकरण अनुदान		सशर्त अनुदान	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
२०७६/७७	४५९५०	६२२२	१३.५४	६७६४	१४.७२
२०७७/७८	२१३५०	६३००	२९.५१	५०	०.२३
२०७८/७९	१७२४५	७२४५	४२.०१	०	०.००
२०७९/८०	१३६४०	७६४०	५६.०१	०	०.००

स्रोत: सुदुर-पश्चिम प्रदेशको बजेट वक्तव्य २०७६/७७, २०७७/७८, २०७८/७९ र २०७९/८०

तालिका नं. ८ को विश्लेषण गर्दा सुदुरपश्चिम प्रदेशले कुल अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरणको परिमाण क्रमशः घटाउँदै लगेको स्पष्ट छ। प्रदेशबाट स्थानीय तहमा हस्तान्तरण हुने वित्तीय समानीकरण अनुदानको परिमाण सामान्य बढेको देखिए पनि पछिल्ला दुई आर्थिक वर्षमा सशर्त अनुदान बापत कुनै रकम विनियोजन गरेको छैन। यसको साटो समपूरक अनुदान र विशेष अनुदानमा भने चाख बढाउँदै गएको माथिको तालिकाबाट देख्न सकिन्छ। यसरी सुदुरपश्चिम सरकार वित्तीय सङ्घीयताको मर्मबाट क्रमशः पथान्तर हुँदै गएको प्रतित हुन्छ, जसमा सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ।

४. चालु आर्थिक वर्षको कार्यक्रमहरूको विश्लेषण

प्रदेश सरकारले विगतका वर्षहरूमा स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराएको सशर्त अनुदानका सम्बन्धमा आयोगले गरेको सिफारिस कार्यान्वयनको अवस्था अध्ययन गर्न आ.व. २०७९/८० को लागि प्रदेश सरकारबाट स्थानीय सरकारमा हस्तान्तरण गरिने सशर्त अनुदानको आयोगबाट सिफारिस गरिएको आधार खुल्ने गरी विषयगत मन्त्रालय अनुसारको विनियोजित बजेट एवं कार्यक्रम/क्रियाकलापको विवरण सबै प्रदेशका आर्थिक मामिला हेर्ने मन्त्रालयहरूसँग माग गरिएकोमा बागमती, लुम्बिनी र सुदूरपश्चिम प्रदेशबाट प्राप्त भएका विवरणहरू अध्ययन गर्दा देहायको अवस्था देखिन्छः

- बागमती प्रदेशमा सबै भन्दा बढी एक करोड रुपैयाँ प्रदेशको अधिकार सूची भित्रका कार्यक्रमको कार्यान्वयन गर्नुपर्ने आधारअन्तर्गत धार्मिकस्थल परिसरको भौतिक संरचना निर्माण र मोटर बाटो निर्माणका लागि एक महानगर र एक उपमहानगरपालिकालाई दिएको तथा सबै भन्दा घटी पचास हजार रुपैयाँ प्रादेशिक मानक स्थापना वा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने आधारअन्तर्गत स्वास्थ्य सेवा मापदण्ड सुधारका लागि दुई गाउँपालिकालाई बजेट विनियोजन गरेको देखिन्छ। स्वास्थ्य क्षेत्रमा पचास हजार रुपैयाँले कस्तो खालको मानक स्थापना गर्न खोजिएको हो, प्राप्त विवरणबाट खुल्न सकेन।
- लुम्बिनी प्रदेशमा सबै भन्दा बढी एक करोड पचास लाख स्थानीय तहमा प्रादेशिक मानक स्थापना वा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने आधारअन्तर्गत खाद्य, बीउ भण्डार गृह निर्माण तथा मर्मत संभारका लागि एक गाउँपालिकालाई दिएको एवं सबै भन्दा घटी पाँच लाख रकम प्रादेशिक नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन, सन्तुलित विकासका लागि रणनीतिक महत्त्वका परियोजना कार्यान्वयन लगायतका आधारमा सडक, सिँचाइ, खानेपानी लगायतका भौतिक संरचना निर्माण, स्तरोन्नत्ति तथा मर्मत संभारका लागि विभिन्न स्थानीय तहहरूलाई हस्तान्तरण गरेको भनी लेखी आएको पाइयो। पाँच लाख रुपैयाँको कार्यक्रमले स्थानीय तहमा कस्तो खालको

प्रादेशिक मानक स्थापना गर्न खोजिएको हो, खुलेको देखिएन। प्रदेशका कुन मानक कार्यान्वयन गर्न बजेट विनियोजन गरेको भन्ने प्राप्त विवरणबाट खुल्न सकेन।

- सुदूरपश्चिम प्रदेशले स्थानीय तहहरूलाई सशर्त अनुदानमार्फत् संचालन हुने गरी कुनै आयोजना तथा कार्यक्रमहरूमा बजेट विनियोजन नगरेको। यसले सुदुरपश्चिम प्रदेशको वित्तीय हस्तान्तरण व्यवस्थापन ऐन, २०७५ अनुकूल बजेट विनियोजन गरेको देखिएन।
- आयोगले गरेको सिफारिस कार्यान्वयनको अवस्था अध्ययन गर्न विवरण माग गर्दा कोशी प्रदेश, मधेश प्रदेश, गण्डकी प्रदेश र कर्णाली प्रदेशले विवरण उपलव्ध नगराएको हुँदा ती प्रदेशको कार्यक्रमको अवस्था अध्ययन गर्न सकिएन। यसबाट कोशी प्रदेश, मधेश प्रदेश, गण्डकी प्रदेश र कर्णाली प्रदेशले राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा ८ मा आयोगले आफ्नो कार्य सम्पादनको सिलसिलामा कुनै निकाय वा पदाधिकारीसँग सूचना वा विवरण वा सहयोग माग गरेमा त्यस्तो सूचना विवरण वा सहयोग उपलव्ध गराउनु सम्बन्धित निकाय वा पदाधिकारीको कर्तव्य हुनेछ भन्ने कानुनी व्यवस्थाको पालना भएको देखिएन।

५. सशर्त अनुदान सम्बन्धमा आयोगले गरेको अध्ययन अनुसन्धान तथा विश्लेषण

सशर्त अनुदानको आधार तयार गर्ने क्रममा संविधानको धारा २५१ को उपधारा (१) देहाय (ग) ले मार्गदर्शन गरेबमोजिम आयोगले आवश्यक अध्ययन अनुसन्धानको कार्य सम्पादन गरेको छ। यस क्रममा सशर्त अनुदानको सैद्धान्तिक आधार एवम् नीतिगत व्यवस्थाको सूक्ष्म विश्लेषण गर्नुका साथै हालसम्मको कार्यान्वयनको अवस्था र अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यासलाई समेत सँगै राखेर विश्लेषण तथा अध्ययन अनुसन्धान गरिएको छ ।सङ्घीय शासन प्रणालीमा वित्तीय सङ्घीयता र सशर्त अनुदानको भूमिका सम्बन्धमा विषय विज्ञहरूसँग अन्तर्क्रियाको माध्यमबाट राय परामर्श लिईएको छ। सशर्त अनुदान वितरण सम्बन्धमा आयोगले विगतमा सिफारिस गरेका आधारहरू र सोको कार्यान्वयन अवस्था समेतलाई हेरेर तिनको औचित्य र प्रभावकारिता परीक्षण गरिएको छ। साथै, यस सम्बन्धमा बाह्य विज्ञमार्फत् स्वतन्त्र अध्ययन/अनुसन्धान गराएर समेत आयोगले पृष्ठपोषण प्राप्त गरेको छ। सशर्त अनुदान सम्बन्धमा आयोगले गरेको अध्ययन अनुसन्धान तथा सरोकारवाला निकायहरूसँग गरेको अन्तरक्रियाको क्रममा सहभागीहरूबाट औंल्याइएको विद्यमान अवस्था र सुधारका लागि प्राप्त सुझावको संक्षिप्त विवरण देहायबमोजिम रहेको छः

क. आयोगले गराएको अध्ययन/अनुसन्धानको निष्कर्ष तथा प्राप्त सुझावः

- अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण अन्तर्गतको सशर्त अनुदानलाई अधिकतम उपलब्धिमूलक बनाउने अवसर संविधानले प्रदान गरेको छ। संविधानको धारा ६० को उपधारा (३) मा प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय हस्तान्तरणको परिमाण राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिस बमोजिम हुने व्यवस्था छ भने धारा २५१ को उपधारा (१) देहाय (ग) ले राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रम, मानक, पूर्वाधारको अवस्था अनुसार प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदानको सम्बन्धमा अध्ययन अनुसन्धान गरी आधार तयार गर्ने काम, कर्तव्य र अधिकार स्वतन्त्र संवैधानिक निकायको रूपमा रहने राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको हुने व्यवस्था गरेको छ। समानीकरण र सशर्त अनुदानको आकार वा अनुपात सम्बन्धमा समेत अध्ययन अनुसन्धानमा आधारित भई स्वतन्त्र, निष्पक्ष र वस्तुगत ढङ्गबाट निर्क्योल गर्ने एक मात्र संवैधानिक निकायको रूपमा आयोग रहन सक्ने परिकल्पना गरेको देखिन्छ।
- अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरणको एक मात्र प्रमुख उद्देश्य भनेको तहगत सरकारहरूबीचको लम्बीय तथा क्षितिजीय वित्तीय अन्तर (Vertical and Horizontal Fiscal Gap) लाई सम्बोधन गर्नु हो। नेपालको वित्तीय सङ्घीयताको हालसम्मको अभ्यासमा वित्तीय समानीकरण अनुदानलाई त्यस्ता दुवै अन्तरहरू न्यूनीकरणसँग प्रत्यक्षरूपमा आबद्ध गरिएको भए तापनि अन्य अनुदानलाई वित्तीय अन्तरसँग आबद्ध गर्न

सकिएको छैन। साथै वित्तीय समानीकरण अनुदानको रकम यकिन भइसके पश्चात् मात्र सशर्त लगायत अन्य अनुदानको विनियोजन रकम तय हुने र सो कार्यमा आयोगको प्रत्यक्ष भूमिका समेत नरहने व्यवस्थाले गर्दा वित्तीय समानीकरण अनुदानले कायम गर्न खोजेको समन्यायिकतामा अन्य अनुदानका कारण प्रतिकुल असर पर्न सक्ने जोखिम कायमै रहेको छ। यस्तो जोखिमको अन्त्यका लागि संविधानको धारा ६० को उपधारा (३) अनुरूप स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय हस्तान्तरणको परिमाण निर्धारणमा आयोगको भूमिका रहनुपर्ने, साथै अनुदान वितरणको उद्देश्य र वस्तुगत अवस्थालाई दृष्टिगत गर्दै विभिन्न किसिमका अनुदानहरू बीचको अनुपात निर्धारणमा समेत आयोगको भूमिका रहनुपर्ने देखिन्छ। सशर्त रूपमा दिईने अनुदानले समानीकरणको क्षितिजीय समता (Horizontal Equity) मा तात्विक परिवर्तन गर्नु हुँदैन।

- प्रदेशले स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउने चार किसिमका अनुदानको कार्यगत उद्देश्यमा स्पष्टता नहुँदा एउटै प्रकृतिको वा एउटै कार्यका लागि पनि एकभन्दा बढी किसिमका अनुदानहरू प्रयोग भइरहेको अवस्था छ, जसले गर्दा उपलब्ध स्रोत साधनको कुशल विनियोजन तथा प्रभावकारी कार्यान्वयनमा चुनौती सिर्जना भएको छ।
- सशर्त अनुदानको कार्यान्वयन गर्दा अनुदान प्रदान गर्ने र प्राप्त गर्ने दुवै पक्षबीचमा दोहोरो कार्यात्मक सम्बन्ध वा सम्झौता हुनु आवश्यक छ। तर हालको सशर्त अनुदान हस्तान्तरणमा न त अनुदान प्रदान गर्ने तहले अनुदान प्राप्त गर्ने तहसँग आयोजना वा कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि सम्झौता गर्छ, न त अनुदान प्राप्त गरी आयोजना वा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नुपर्ने पक्षले आफ्नो आवश्यकता, प्राथमिकता र क्षमताभित्रका आयोजना वा कार्यक्रम प्रस्ताव गर्ने अवसर नै प्राप्त गर्दछ। यसले गर्दा एकातर्फ उत्तरदायित्व र जवाफदेहिताको प्रश्न उठ्छ भने अर्कोतर्फ आवश्यकता र आपूर्तिबीच बेमेलको अवस्था रहन्छ। यसलाई सम्बोधन गर्न आवश्यक नीतिगत तथा कार्यप्रणालीगत सुधार गर्नु आवश्यक देखिएको छ।
- प्रदेशले स्थानीय तहलाई प्रदान गर्ने सशर्त अनुदानको निश्चित उद्देश्य निर्धारण गरी उक्त उद्देश्य प्राप्तिका लागि मात्र अनुदान दिने नीति अवलम्बन गर्नुपर्ने देखिन्छ।
- स्थानीय तहको सन्तुलित विकासका लागि आवश्यक पर्ने पूर्वाधार निर्माणका निमित्त नतिजामा आधारित सूचकसहित सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउनु उपयुक्त हुनेछ भने निर्माण सम्पन्न भएको आयोजना सञ्चालन तथा मर्मत सम्भारका लागि सम्बन्धित तहको सरकारलाई नै वित्तीय रूपमा जिम्मेवार बनाउनु उपयुक्त हुनेछ।
- सबै स्थानीय तहको आन्तरिक कार्यक्षमता समानरूपमा विकसित भइनसकेको र कतिपय स्थानीय तहहरूको हकमा सेवाप्रवाहका लागि अत्यावश्यक आधारभूत बन्दोबस्ती समेत पूरा नभएको अवस्थामा तत् सम्बन्धी न्यूनतम बन्दोबस्तीका लागि नतिजा सूचकसहित सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउनु उपयुक्त हुनेछ।
- राष्ट्रिय तथा प्रदेशस्तरका विषयगत नीति अन्तर्गत स्थानीय तहबाट सञ्चालन हुनुपर्ने कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक मानक पूरा गर्न सशर्त अनुदान दिनु उपयुक्त हुनेछ।
- प्रदेश सरकारको अधिकार क्षेत्रभित्र रहेका, तर स्थानीय तहबाट कार्यान्वयन गराउँदा लागतका दृष्टिले मितव्ययी एवम् सेवा प्रवाहका दृष्टिले प्रभावकारी हुने आयोजना तथा कार्यक्रमका लागि सशर्त अनुदान दिनु उपयुक्त हुनेछ।

ख. प्रदेश सरकारका मन्त्रालयसँगको छलफल एवम् अन्तरक्रियाबाट प्राप्त राय/सुझावः

- सशर्त अनुदानमा सञ्चालन हुने आयोजना प्रदेश तथा स्थानीय तहको प्राथमिकतामा आधारित हुनुपर्ने,
- सबै किसिमका अनुदानहरुको बजेट सीमा निर्धारित समयभित्र प्रदेश तथा स्थानीय तहले पाउनुपर्ने,
- आयोजना बैंकमा समावेश भएका आयोजनाहरूबाट सम्भाव्य आयोजना छनौट गरी सशर्त अनुदान परिचालन गर्नुपर्ने,

- सरकारका तहहरू बीचको अन्तर सरकारी वित्त हस्तान्तरणलाई पारदर्शी र उत्तरदायी बनाउनुपर्ने,
- टुक्रे बजेट र योजना नियन्त्रण गरी नतिजामूखी योजना कार्यान्वयन गर्नुपर्ने,
- सशर्त अनुदानको न्यूनतम र अधिकतम सीमा तोकिनुपर्ने, साथै निश्चित सूचकको प्रगतिको आधारमा सशर्त अनुदान प्रदान गर्नुपर्ने,
- प्रदेश तथा स्थानीय तहको विकासको आवश्यकता, पूर्वाधारको अवस्था, आन्तरिक स्रोतको उपलब्धता तथा कार्यान्वयन क्षमताको आधारमा सशर्त अनुदान प्रदान गर्नुपर्ने,
- नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान प्रदान गर्दा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले निर्धारण गरी सिफारिस गरेका सशर्त अनुदानका आधार र सुझावहरू पूर्ण रूपमा पालना गर्नुपर्ने।

ग. स्थानीय तहसँगको छलफल एवम् अन्तरक्रियाबाट प्राप्त राय सुझावः

- नेपाल सरकारले प्रदान गर्ने सशर्त अनुदानका आयोजना तथा कार्यक्रम स्थानीय तहको आवश्यकता र प्राथमिकता अनुकुलको हुनुपर्ने,
- संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका आयोजनाहरुको थ्रेसहोल्ड निर्धारण हुनुपर्ने,
- समग्र अनुदानमा वित्तीय समानीकरणको हिस्सा बढी र सशर्तको हिस्सा कम हुनुपर्ने,
- संविधानतः स्थानीय तहको एकल अधिकार भित्रको विषय र आफ्नै स्रोत विनियोजनमार्फत् आयोजना वा कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिरहेको क्षेत्रमा पनि सशर्त अनुदान प्राप्त हुँदा आयोजना वा कार्यक्रममा दोहोरोपना हुन गई उपलब्ध स्रोतसाधनको सन्तुलित वितरण र मितव्ययीपूर्ण उपयोगमा चुनौती सिर्जना भएको हुँदा सशर्त अनुदान प्रदान गर्ने क्षेत्र, आधार र मानदण्ड स्पष्ट हुनुपर्ने,
- स्थानीय तहमा उपलब्ध जनशक्ति तथा प्राविधिक क्षमताभन्दा बाहिरका कार्यक्रममा समेत सशर्त अनुदान प्राप्त हुने गरेबाट त्यस्ता कार्यक्रम कार्यान्वयन हुन नसकी स्थानीय तहको कार्य प्रगतिको अवस्था कमजोर देखिन गएको हुँदा क्षमता विकासमा जोड दिनुपर्ने,
- सशर्त अनुदानको रकमलाई क्रमशः कम गर्दै त्यस्तो रकमलाई वित्तीय समानीकरण अनुदानमा थप गर्नुपर्ने जसले गर्दा स्थानीय तहले आफ्नो आवश्यकता र प्राथमिकताका आयोजनामा कुशलतापूर्वक रकम विनियोजन र कार्यान्वयन गर्नसक्ने।

६. आर्थिक वर्ष २०८०/८१ का लागि प्रदेश सरकारबाट स्थानीय तहलाई प्रदान गरिने सशर्त अनुदानको आधारहरू

संविधान तथा प्रचलित ऐनमा भएका व्यवस्था र तोकिएका आधारहरूलाई दृष्टिगत गर्दै मुख्यतया देशव्यापी रूपमा राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक नीति तथा कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्ने, राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक मानक स्थापित गर्ने वा सोको सुनिश्चितता गर्ने र स्थानीय तहमा रहेको पूर्वाधारको न्यूनतालाई पूर्ति गर्ने विषयहरूलाई मार्गदर्शनका रूपमा लिई आयोगद्वारा गरिएको अध्ययन अनुसन्धान समेतका आधारमा नेपालको संविधानको धारा २५१ को उपधारा (१) को खण्ड (ग) र राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा ३ को उपदफा (१) को खण्ड (ख) बमोजिम आर्थिक वर्ष २०८०/८१ को लागि प्रदेशले स्थानीय तहलाई प्रदान गर्ने सशर्त अनुदानको सम्बन्धमा देहायका आधारहरू तयार गरी प्रदेश सरकारसमक्ष सिफारिस गरिएको छ :

(१) **प्रदेश सरकारको अधिकारको सूची भित्रका कुनै विषय वा कार्यक्रम र आयोजना स्थानीय तहबाट कार्यान्वयन गर्नुपर्ने अवस्था :** नेपालको संविधानको अनुसूची-६ बमोजिम प्रदेश सरकारको अधिकार क्षेत्रभित्र रहेका कुनै विषयसम्बन्धी आयोजना वा कार्यक्रम कुनै स्थानीय तहबाट कार्यान्वयन गराउँदा लागतका दृष्टिले मितव्ययी, सेवा प्रवाहका दृष्टिले प्रभावकारी एवम् दीगोपना हुने देखिएमा त्यस्तो आयोजना तथा कार्यक्रमका लागि आवश्यक सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउन सक्ने।

(२) **प्रादेशिक नीति तथा कार्यक्रमलाई स्थानीय तहमार्फत् कार्यान्वयन गर्नुपर्ने अवस्थाः** प्रदेश सरकारले जारी गरेको प्रादेशिक नीति तथा कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने क्रममा मूलतः प्रदेश सरकारको कार्य जिम्मेवारीमा रहेको कुनै आयोजना वा कार्यक्रमलाई स्थानीय तहबाट कार्यान्वयन गर्नुपर्ने अवस्था भएमा सोको लागि प्रदेश सरकारले सम्बन्धित स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउन सक्ने।

(३) **स्थानीय तहमा प्रादेशिक मानक स्थापना वा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने अवस्थाः** नागरिकका मौलिक हकको कार्यान्वयन तथा राज्यको तर्फबाट आम नागरिकलाई उपलब्ध गराउनुपर्ने आधारभूत सेवा सुविधाको सम्बन्धमा तय भएका न्यूनतम प्रादेशिक मानकलाई स्थानीय तहमा उपलब्ध अन्य वित्तीय स्रोतबाट कार्यान्वयन वा स्थापित गराउन नसकिने अवस्थामा त्यस्ता प्रादेशिक मानकको कार्यान्वयन गराउन आवश्यक रकम सम्बन्धित स्थानीय तहलाई एकमुष्ट सशर्त अनुदानको रुपमा उपलब्ध गराउन सक्ने।

(४) **सन्तुलित विकासका निमित्त आवश्यक प्रादेशिक रणनीतिक महत्वका परियोजनाहरूः** आर्थिक, सामाजिक तथा पूर्वाधार विकासको प्रादेशिक औषत स्तरभन्दा सारभूत रूपमा पछाडि रहेका स्थानीय तहमा विकासको त्यस्तो निश्चित विषय क्षेत्रलाई सम्बोधन गर्ने रणनीतिक महत्त्वका आयोजना वा कार्यक्रम सञ्चालन गर्न नतिजा सूचकमा आधारित रहेर सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउन सक्ने।

७. सशर्त अनुदान सम्बन्धी सुझावहरू

संवैधानिक व्यवस्था र कानुनमा तोकिएका आधारहरूलाई दृष्टिगत गर्दै सिफारिस गरिएका सशर्त अनुदानको उल्लिखित आधारहरूको कार्यान्वयनका लागि आयोगको तर्फबाट प्रदेश सरकारलाई निम्न बमोजिमका सुझावहरू उपलब्ध गराईएको छः

(१) प्रदेशले स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउने सबै किसिमका वित्तीय हस्तान्तरणको परिमाण निर्धारणमा नेपालको संविधानको धारा ६० को उपधारा (३) बमोजिम राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको भूमिका सुनिश्चित हुने गरी विद्यमान ऐन कानुन र कार्य प्रणालीमा आवश्यक संशोधन गरिनुपर्ने।

(२) प्रदेशले स्थानीय तहलाई प्रदान गर्ने सशर्त अनुदानको सम्बन्धमा यस आयोगले तयार गरी कार्यान्वयनका लागि सिफारिस गरेका आधारहरूको पूर्ण पालनाको सुनिश्चितता हुनुपर्ने। यसका निमित्त सिफारिस भएका आधारहरू प्रदेश सरकार, मन्त्रिपरिषद्को निर्णयबाट सबै सरोकारवाला निकायहरूलाई सञ्चार हुनुपर्ने, साथै बजेट तर्जुमाको चरणदेखि नै सशर्त अनुदान अन्तर्गत प्रस्तावित कुनै पनि आयोजना वा कार्यक्रम आयोगले सिफारिस गरेको कुन आधार अनुरूपको हो भनी प्रविष्टि, अभिलेख र प्रतिवेदन गर्ने प्रणालीको स्थापना हुनुपर्ने। प्रदेश सरकारले सशर्त अनुदानबाट कार्यान्वयन गरिने आयोजना तथा कार्यक्रमहरूको लागि शर्तहरू तय गर्दा आयोगले तोकेका आधारहरूको प्रतिकुल नहुने गरी तोक्ने।

(३) सशर्त अनुदानलाई समेत मुलुकको सन्तुलित विकासको लक्ष्यसँग आवद्ध गरी निश्चित सूचक, मानदण्ड र सूत्रमा आधारित रहेर पारदर्शी रूपमा प्रदान गर्नुपर्ने।

(४) प्रदेशले स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान प्रदान गर्दा प्रादेशिक नीति, प्राथमिकता, दीर्घकालीन लाभ र फराकिलो तथा समतामूलक आर्थिक वृद्धिलाई प्रत्यक्ष टेवा दिने प्रकृतिका ठूला तथा मझौला र रणनीतिक महत्वका आयोजनाको कार्यान्वयनमा जोड दिनुपर्ने; तर स्थानीय तहको एकल अधिकार र जिम्मेवारीभित्रका विषयमा वा स-साना आयोजना र कार्यक्रममा यस्तो अनुदान उपलब्ध नगराउने।

(५) स्थानीय तहको वित्तीय स्वायत्तता र व्यवस्थापकीय क्षमतालाई बलियो बनाउँदै लैजाने उद्देश्य सहित कुल अनुदानमा सशर्त अनुदानको हिस्सा क्रमशः कम गर्दै लैजाने र त्यसको परिपूर्ति वित्तीय समानीकरण अनुदान वृद्धि मार्फत गर्दै जाने।

(६) सशर्त अनुदानबाट सञ्चालन हुने योजनाप्रति सम्बन्धित स्थानीय तहको अधिकतम स्वामित्व कायम गर्न र कार्यान्वयन प्रक्रियामा व्यवस्थापकीय कुशलता र खर्च दक्षता समेत सुनिश्चित गर्नका लागि प्रदेश सरकारले सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउँदा योजना भित्रका क्रियाकलापहरू नतोकी त्यस किसिमको स्वायत्तता सम्बन्धित स्थानीय तहलाई नै हुने गरी क्षेत्रगत योजना वा कार्यक्रम र लक्ष्य तथा अपेक्षित उपलब्धी जस्ता विषयहरू मात्र तोकेर एकमुष्ट अनुदान हस्तान्तरण गर्ने।

(७) नेपालको संविधानको अनुसूची - ८ (स्थानीय तहको अधिकारको सूची) का विषयहरू कुनै निश्चित प्रादेशिक नीति तथा कार्यक्रम र मानदण्ड भित्र रही कार्यान्वयन गर्नुपर्ने अवस्थामा मात्र निश्चित अवधि वा सीमा भित्र रहेर सशर्त अनुदान प्रदान गर्ने, सो बाहेकका निरन्तर रुपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने विषयलाई सशर्त अनुदानबाट सम्बोधन नगर्ने।

(८) समान प्रकृतिका उद्देश्य प्राप्तिका लागि विभिन्न विषयगत मन्त्रालयहरूबाट तर्जुमा गरिएका कार्यक्रम वा आयोजना कार्यान्वयनका लागि सशर्त अनुदान प्रदान गर्दा त्यस्ता कार्यक्रम वा आयोजनामा दोहोरोपना नपर्ने गरी एकीकृत रुपमा सशर्त अनुदान प्रदान गर्ने।

(९) सशर्त अनुदान अन्तर्गत हस्तान्तरण हुने कार्यक्रम कार्यान्वयनका शर्तहरू स्पष्ट, मापनयोग्य, र कार्यान्वयन योग्य हुनुपर्ने।

(१०) एकमुष्ट सशर्त अनुदान को रुपमा बजेट विनियोजन भई सशर्त अनुदानबाट सञ्चालन हुने कार्यक्रमहरू तर्जुमा गर्दा प्रदेश सरकारका विषयगत मन्त्रालय र सम्बन्धित स्थानीय तहको संलग्नता र समन्वयमा गर्नुपर्ने।

(११) सशर्त अनुदानबाट सञ्चालन भएका योजना तथा कार्यक्रमको प्रगति विवरण प्रदेश सरकारका सम्बन्धित विषयगत मन्त्रालयमा नियमित रूपमा प्रतिवेदन हुने सुनिश्चितता गर्नुपर्ने।

(१२) प्रदेश सरकारले बजेट तर्जुमा गर्दा मन्त्रालयगत रुपमा अबण्डा राखी आर्थिक वर्षको बीच बीचमा रकम बाँड्ने प्रवृत्तिको अन्त्य गरी सशर्त अनुदानको सबै रकम बजेट तर्जुमाकै बखत विनियोजन गर्नुपर्ने। विपद्‌जन्य अवस्था, महामारी वा अन्य आकस्मिक परिस्थितिको रोकथाम, नियन्त्रण तथा प्रतिकार्य र पुनर्स्थापना गर्नुपरेको अवस्थामा बाहेक आर्थिक वर्षको बीचमा कुनै पनि नयाँ कार्यक्रम वा आयोजनाहरू कार्यान्वयन गर्न थप सशर्त अनुदान हस्तान्तरण नगर्ने।

(१३) प्रदेशले स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान हस्तान्तरण गर्दा एकमुष्ट अनुदान दिने व्यवस्था गर्नुपर्ने।

(१४) आगामी वर्षको सशर्त अनुदान बजेट कार्यान्वयन गर्न छुट्टै कार्यविधि आवश्यक पर्ने अवस्थामा त्यस्तो कार्यविधि स्वीकृत गरी चालु आर्थिक वर्षको असार मसान्तभित्र स्थानीय तहमा उपलब्ध गराउनुपर्ने।

(१५) प्रदेश सरकारले आफूले प्राप्त गर्ने वित्तीय समानीकरण अनुदान र आन्तरिक राजस्वबापत प्राप्त रकम समेत जोडी हुन आउने रकमको न्यूनतम २० प्रतिशत बराबरको रकम प्रदेशभित्र रहेका स्थानीय तहलाई अन्तर-सरकारी वित्त हस्तान्तरणको रुपमा विनियोजन गर्नुपर्ने व्यवस्था गर्ने र यसरी विनियोजित रकमको कम्तीमा ५० प्रतिशत रकम वित्तीय समानीकरण अनुदानको रुपमा स्थानीय तहमा हस्तान्तरण गर्ने।

(१६) स्थानीय सरकारको आवधिक योजनासँग तादात्म्यता हुने गरी प्रदेश सरकारले सशर्त अनुदानका कार्यक्रमहरू तय गर्ने।